

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

ESF projekts „Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības administratīvās kapacitātes stiprināšana”
4.2.aktivitāte „Normatīvo aktu un politikas dokumentu ekspertīze”
Ekspertīze par Sociālo jomu un darba tirgus attīstību

„Pēc tam, kad beidzas bezdarbnieka pabalsts...”

**Sociālās apdrošināšanas bezdarba gadījumam savietojamība ar sociālās
palīdzības sistēmu Latvijā**

LBAS
Septembris, 2009

Šis ziņojums ir veidots ar Eiropas Savienības Eiropas Sociālā fonda finansiālu atbalstu. Par ziņojuma saturu atbild Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība.

Ievads

Neviens nav pasargāts no dažādu risku iestāšanās. Tie var būt saistīti gan ar īslaicīgu gan ilglaicīgu slimību, invaliditāti, vecumu u.c. Tā kā ienākumi no algota darba ir nozīmīgākie cilvēka iztikas nodrošināšanai, tad apdrošināšana parasti sedz situācijas, kad šis ienākuma avots tiek zaudēts. Sociālās apdrošināšanas pamatā ir solidaritātes princips starp sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem un sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saņēmējiem. Persona ir sociāli apdrošināta tad, kad par to ir jāveic obligātās iemaksas.

Latvijā ir šādi sociālās apdrošināšanas veidi:

- ✓ valsts pensiju apdrošināšana;
- ✓ sociālā apdrošināšana bezdarba gadījumam;
- ✓ sociālā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām;
- ✓ invaliditātes apdrošināšana;
- ✓ maternitātes un slimības apdrošināšana;
- ✓ vecāku apdrošināšana.

(Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, 4.pants)

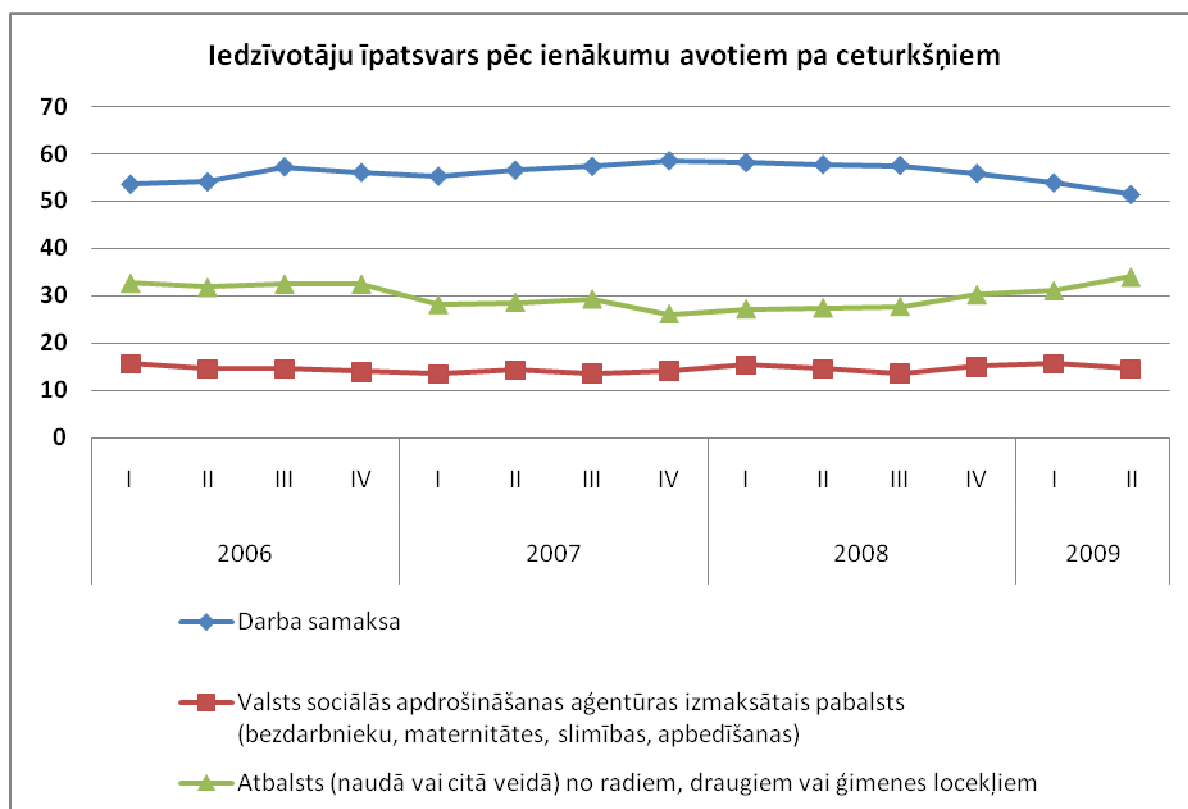
Ikvienā valstī parasti ir vēl viena sistēma – sociālās palīdzības. Tā parasti ir domāta pašiem mazaizsargātākajiem sabiedrības locekļiem, lai vismaz kaut kādā mērā nodrošinātu viņu iztikas minimumu un paaugstinātu viņu dzīves kvalitāti. Sociālās palīdzības saņēmēju lokā parasti ir cilvēki, kas cietuši no dažādām dabas katastrofām, civiliem konfliktiem, kā arī ekonomiskām krīzēm. Šī sistēma nav saistīta ar palīdzības saņēmēju iemaksām budžetā un tās uzdevums ir nepieļaut iedzīvotāju nonākšanu galējā nabadzībā.

Sprīžot pēc makroekonomiskajiem rādītājiem, kā arī Latvijas valsts un starptautisko organizāciju pārstāvju teiktā un rīcības, Latvija ir nonākusi ekonomiskās krīzes situācijā. Neskatoties uz izteiktajām prognozēm, pašreiz ir maz apstiprinājumu tam, ka notiek ekonomikas atlabšana. Diemžēl statistikas rādītāji ietekmē arī iedzīvotāju ikdienu. Visakūtākais jautājums bez šaubām ir daudzi tūkstoši bezdarbnieku, kuru skaits arvien pieaug.

Šajā sakarā arvien aktuālāks kļūst arī jautājums par bezdarbnieku ienākumiem pēc pabalsta izmaksas beigām. Ekonomiskās krīzes apstākļos, kad bezdarba līmenis arvien pieaug un darbu nav iespējams atrast, tūkstošiem indivīdu un ģimenes paliek bez ienākumiem. Rezultātā, sociālās palīdzības sistēmai valstī ir jābūt gatavai uzņemt ievērojamu daudzumu jaunu klientu. Pie tam, ņemot vērā, ka Latvijā ne vienmēr tiek maksātas sociālās apdrošināšanas iemaksas, svarīgi piebilst, ka darba zaudēšanas gadījumā, ne visi var kvalificēties bezdarbnieka pabalstam.

Pētot iedzīvotāju ienākuma avotus 2006.gadam līdz 2009.gadam (1.attēls), apstiprinās fakts, ka darba samaksa kā visizplatītākais iedzīvotāju ienākumu avots. Saskaņā ar pēdējiem datiem par 2009.gada otro ceturksni, darba samaksa dod ienākumus 51,4% iedzīvotāju, taču kopš 2007.gada sākuma tas ir samazinājies par 7 procentpunktiem. Likumsakarīgi, ka pēdējo ceturkšņu tendences liecina par to, ka pieaug to iedzīvotāju skaits, kuri ienākumu avots ir valsts izmaksātie pabalsti, draugu vai radu atbalsts. Tātad, ekonomiskās krīzes ietekme ir skaidri novērojama.

1.attēls Iedzīvotāju 15-74 gadu vecumā ienākumu avoti pa ceturkšņiem

Avots: CSP, 2009

Šis ziņojums analizē:

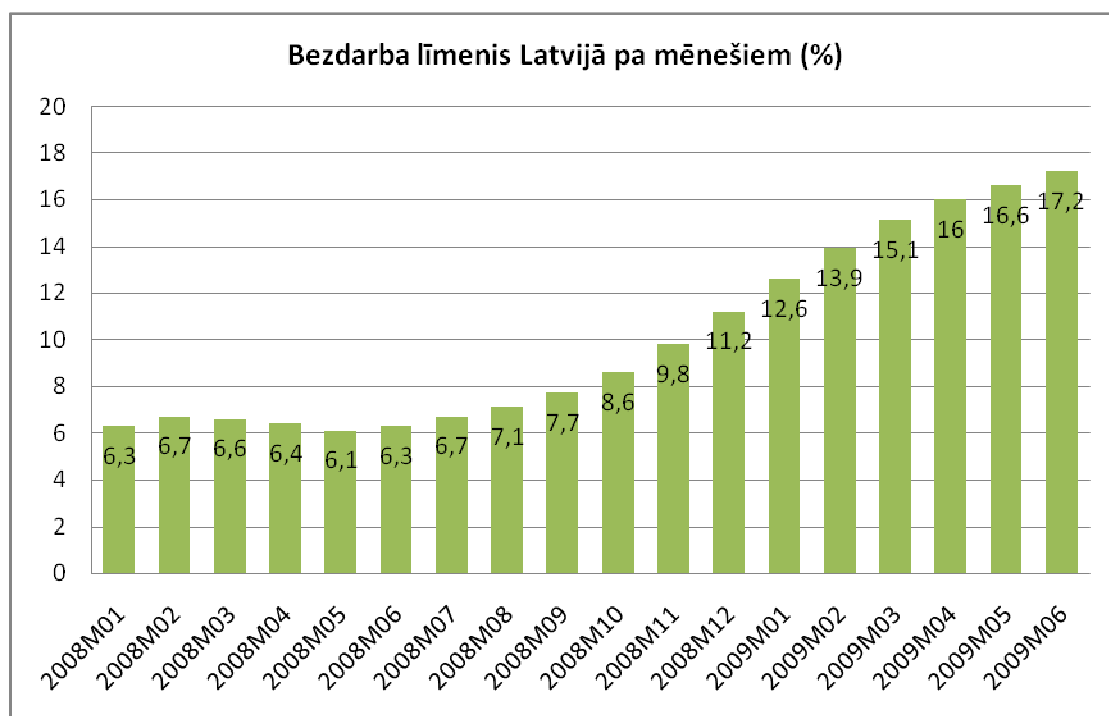
- ✓ cik gatava izmaiņām ekonomikā, un galvenais - tās radītājām sekām, ir valsts sociālās palīdzības sistēma;
- ✓ vai sociālās palīdzības sistēma pašreizējās krīzes apstākļos ir spējīga pildīt savu funkciju, tādā veidā novēršot sociālās spriedzes veidošanos sabiedrībā;
- ✓ kā norit valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas klienta pāreja uz valsts sociālās palīdzības sistēmu, ja pēc bezdarbnieka pabalsta izmaksas beigām persona nav spējusi atgriezties darba tirgū.

Ziņojuma beigās tiek sniegti Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības (LBAS) secinājumi un ieteikumi galveno uzmanību pievēršot tam, kā pilnveidot atbalsta sistēmu iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem, kas vecinātu sociālās spriedzes un nabadzības riska mazināšanu.

Bezdarba situācija

No 2000.gada līdz 2007.gadam bezdarba līmenis Latvijā pakāpeniski samazinājās – no 13,7% līdz 6% (EUROSTAT dati). Pēc tam jau ir novērojams bezdarba pieaugums, 2008.gadā sasniedzot jau 7,5%. Paskatoties uz 2008.gada un 2009.gada rādītājiem pa mēnešiem (2.attēls), tendence ir vēl joprojām strauji pieaugoša – par vairāk nekā pus procentu mēnesī. Saskaņā ar pēdējiem pieejamiem statistikas datiem, 2009.gada jūnijā ir sasniegts pēdējo gadu augstākais bezdarba līmenis – 17,2%.

2.attēls **Bezdarba līmenis Latvijā pa ceturkšņiem**

Avots: EUROSTAT, 2009

Augstāk apskatītie dati ir vidējais bezdarba līmenis valstī, taču tas var būt atšķirīgs dažādām sabiedrības grupām atkarībā no to raksturojošām pazīmēm, piemēram, vecuma, dzimuma, nodarbošanās veida, ģimenes stāvokļa u.c. Izteikti satraucoša situācija ir vecuma griezumā, jo to iedzīvotāju starpā, kas ir jaunāki par 25 gadiem (bet vecāki par 15, saskaņā ar EUROSTAT definīciju), bezdarba līmenis ir turpat divas reizes augstāks – 2009.jūnijā sasniedzot 32,2%. Iedziļināšanās bezdarba struktūrā ir nepieciešama, lai rastu efektīvus politikas risinājumus.

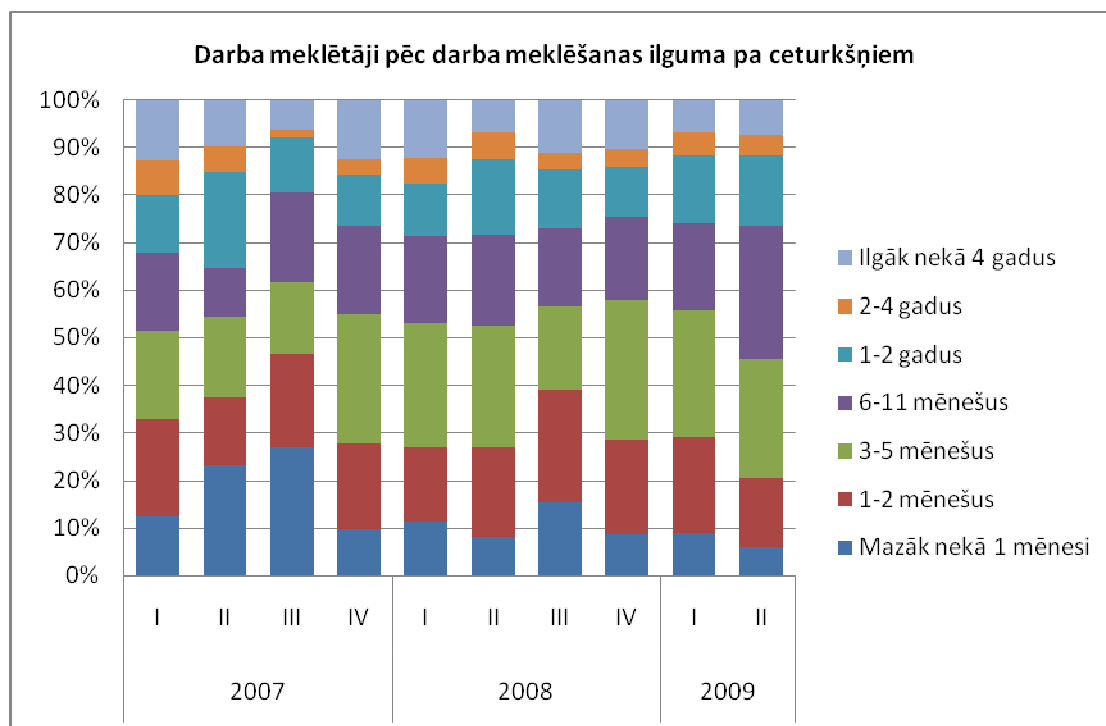
Saskaņā ar CSP datiem, darba meklētāju (gan NVA reģistrētie, gan neregistrētie) īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā Latvijā 2009.gada 2.ceturksnī bija 16,7%.

Pieaugot bezdarbam, pieaug arī izsniegto bezdarbnieka pabalstu skaits. Saskaņā ar VSAA datiem pēdējā pusotra gada laikā šis skaitlis ir dubultojies - 2008.gada janvāra mēnesī VSAA izsniedza 29 293 pabalstus, savukārt 2009.gada jūnijā jau 71 043 pabalstus.

Pieaugot bezdarbam, samazinās arī iedzīvotāju izredzes atgriezties darba tirgū uzreiz pēc bezdarbnieka pabalsta saņemšanas beigām (vai vēl ātrāk). Tas savukārt nozīmē to, ka šie bez darba palikušie cilvēki ir pakļauti riskam palikt bez iztikas līdzekļiem, radot milzīgu sociālo spriedzi sabiedrībā. Saskaņā ar NVA datiem (08.09.09 NVA direktores Baibas Paševicas intervija LNT raidījumam "900 sekundes"), 2009.gada augusta beigās valstī bija reģistrēti 139 000 bezdarbnieku, no kuriem 62 000 cilvēku ir beidzies bezdarbnieka pabalsta izmaksas termiņš un kuri ir palikuši bez iztikas līdzekļiem. Sagaidāms, ka šis skaitlis tuvākajos mēnešos arvien pieaugs.

Augstāk minēto apliecina arī dati par darba atrašanas ilgumu. Saskaņā ar CSP informāciju par darba meklēšanas ilgumu (3.attēls), ilgstošo bezdarbnieku skaits (ilgāk par 1 gadu) valstī 2009.gada 2.ceturksnī bija 19,2% no kopējā darba meklētāju skaita.

3.attēls Darba meklētāji pēc darba meklēšanas ilguma pa ceturkšņiem

Avots: CSP, 2009

Uz pēdējo gadu fona krasi ir pieaudzis to cilvēku skaits, kuriem darba atrašanai ir nepieciešami vismaz 6 līdz 11 mēneši – kopš 2007.gada vidus tas ir bijis ap 18%,

savukārt 2009.gada 2.ceturksnī šis rādītājs ir 28,2%.

Apdrošināšanas pret bezdarbu sistēma

Pašreizējā augstā bezdarba situācijā ļoti liela nozīme ir valsts sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam. Apzinoties, ka daļai iedzīvotāju šīs sistēmas sniegtie ienākumi var būt vienīgie, ir būtiski, lai tās veidojošie principi (izmaksas ilgums, izmaksu apjoms u.c.) būtu pēc iespējas labvēlīgāki ekonomiskās krīzes seku skartajiem cilvēkiem un sistēma kopumā būtu efektīva.

Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu” skaidro sociālās apdrošināšanas jēdzienu un pamatprincipus. Tās uzdevums ir **apdrošināt personas tieši pret risku zaudēt darba ienākumu**. Apdrošināšana pret bezdarbu ir tikai viens no sociālās apdrošināšanas veidiem. Saskaņā ar likumu personas tiek apdrošinātas arī sakarā ar sociāli apdrošinātās personas slimību, invaliditāti, maternitāti, vecumu, nelaimes gadījumu darbā vai saslimšanu ar arodslimību, kā arī papildu izdevumiem sakarā ar bērna kopšanu un sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi (3.pants 1.daļa).

Sociālās apdrošināšanas iemaksas bezdarba gadījumam tiek veiktas un attiecīgie sociālās apdrošināšanas pakalpojumi tiek finansēti no nodarbinātības speciālā budžeta (7.pants 1.daļa 2.punkts).

Likums „Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam” (2.pants) nosaka šādus bezdarba apdrošināšanas pakalpojumus:

- ✓ bezdarbnieka pabalsts;
- ✓ apbedīšanas pabalsts bezdarbnieka nāves gadījumā;
- ✓ stipendija bezdarbnieka profesionālās apmācības vai pārkvalificēšanās laikā.

Bezdarbnieka pabalsta apmērs un izmaksas ilgums

Saskaņā ar likumu "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam" Latvijā bezdarbnieka pabalsta apmēru darba ņēmējam nosaka proporcionāli apdrošināšanas stāžam un atbilstoši ienākumiem, no kuriem tiek veiktas iemaksas bezdarba gadījumam (apdrošināšanas iemaksu alga).

Likums "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam" (7.pants), bezdarbnieka pabalsta apmēru nosaka pēc sekojošiem principiem:

- ✓ ar apdrošināšanas stāžu no viena gada līdz deviņiem gadiem (ieskaitot) - 50 procentu apmērā no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas;
- ✓ ar apdrošināšanas stāžu no desmit līdz deviņpadsmit gadiem (ieskaitot) - 55 procentu apmērā no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas;

- ✓ ar apdrošināšanas stāžu no divdesmit līdz divdesmit deviņiem gadiem (ieskaitot) - 60 procentu apmērā no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas;
- ✓ ar apdrošināšanas stāžu virs trīsdesmit gadiem - 65 procentu apmērā no vidējās
- ✓ apdrošināšanas iemaksu algas.

Bezdarbnieka pabalsta izmaksas ilgums atkarībā no bezdarbnieka apdrošināšanas stāža ir šāds (9.pants):

- ✓ bezdarbniekam ar apdrošināšanas stāžu no viena gada līdz deviņiem gadiem (ieskaitot) — četri mēneši;
- ✓ bezdarbniekam ar apdrošināšanas stāžu no 10 līdz 19 gadiem (ieskaitot) — seši mēneši;
- ✓ bezdarbniekam ar apdrošināšanas stāžu no 20 gadiem (ieskaitot) — deviņi mēneši.

Savukārt uz laika posmu no 2009.gada 1.jūlija līdz 2011.gada 31.decembrim ir spēkā likuma pārejas noteikumi, kuri ir pieņemti 2009.gada 16.jūnijā. Neskatoties uz to, ka šīs izmaiņas samazina bezdarbnieka pabalsta apmēru personām ar apdrošināšanas stāžu no 1 līdz 19 gadiem, ievērojami ir pagarināts pabalsta izmaksas ilgums. Personām ar apdrošināšanas stāžu no 1 līdz 9.gadiem izmaksas laiks pagarināts no 4 mēnešiem līdz 9 mēnešiem, bet personām ar apdrošināšanas stāžu no 10 līdz 19 gadiem – no 6 mēnešiem uz 9 mēnešiem.

Pārejas noteikumi paredz bezdarbniekam ar apdrošināšanas stāžu no viena gada līdz 19 gadiem (ieskaitot) pabalstu izmaksāt šādā apmērā:

- ✓ pirmos divus mēnešus — pilnā apmērā,
- ✓ nākamos divus mēnešus — 75 procentu apmērā no piešķirtā bezdarbnieka pabalsta,
- ✓ pēdējos piecus mēnešus — 45 latu mēnesī;

Savukārt bezdarbniekam ar apdrošināšanas stāžu no 10 līdz 19 gadiem (ieskaitot) - šādā apmērā:

- ✓ pirmos divus mēnešus — pilnā apmērā,
- ✓ nākamos divus mēnešus — 75 procentu apmērā no piešķirtā bezdarbnieka pabalsta,
- ✓ turpmākos divus mēnešus — 50 procentu apmērā no piešķirtā bezdarbnieka pabalsta,
- ✓ pēdējos trīs mēnešus — 45 latu mēnesī.

1.tabula **Izmaiņas likumdošanā saistībā ar pabalsta saņemšanas ilgumu un apjomu.**

Laika periods	1-9 gadu darba stāžs	10-19 gadu darba stāžs	20-29 gadu darba stāžs	30+ gadu darba stāžs
No 2009.gada 1.jūlija līdz 2011.gada 31.decembrim	9 mēneši; 1.-2.mēn: 100% no piešķirtā bezdarbnieka pabalsta 3.-4.mēn: 75% no pabalsta 5.-9.mēn: 45Ls	9 mēneši; 1.-2.mēn: 100% no piešķirtā bezdarbnieka pabalsta 3.-4.mēn: 75% no pabalsta 5.-7.mēn: 50% no pabalsta 8.-9.mēn: 45Ls	9 mēneši; 60% no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas	9 mēneši; 65 % no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas
Pirms 2009.gada 1.jūlija & no 2012.gada 1.janvāra	4 mēneši; 50% no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas	6 mēneši; 55% no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas	9 mēneši; 60% no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas	9 mēneši; 65% no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas

Avots: Likums "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam"

Bezdarbnieka pabalsta būtiskākā funkcija ir sniegt ienākumu aizvietošanu darba zaudēšanas gadījumā. Taču pārejas periodā no 2009.gada 1.jūlija līdz 2011.gada 31.decembrim atvēlētā summa 45 lati ir tik niecīga, ka par šādas funkcijas pildīšanu ir apšaubāma. Tas nozīmē, ka bezdarbniekam jānodrošina sava (un iespējams arī savas ģimenes) iztika par vienu latu un 50 santīmiem dienā.

➤ **Piemērs:**

2009.gada martā vidējā neto alga valstī bija 356 lati (CSB dati). Cilvēks ar bezdarbnieka stāžu no 1 līdz 19 gadiem bezdarbnieka pabalsta izmaksas pēdējos mēnešos, saņem pabalstu 45 latu apmērā. Pēc vienkāršotiem aprēķiniem sanāk, ka **bezdarbnieka pabalsta summa aizvieto iepriekšējos no darba gūtos ienākumus 12,6% apmērā.**

Piemērs parāda, ka aptuveni pusgada laikā personas neto ienākumi samazinājušies no aptuveni 356 latiem uz 45 latiem. Pabalsta izmaksas pēdējos mēnešos pabalsts spēj

aizvietot personas iepriekšējos tikai ļoti niecīgā apjomā. Šāda situācija rada pamatotas bažas par to, vai apdrošināšanas sistēma bezdarba gadījumam pilda savu funkciju.

Bezdarbnieka pabalsta izmaksas principi citās valstīs

Katra valsts ir izveidojusi savu sistēmu, taču pēc noteiktiem parametriem tās ir salīdzināmas. Šāda salīdzināšana ļauj izdarīt arī secinājumus arī par situāciju Latvijā šajā jomā.

2.tabulā ir izveidots pārskats par Eiropas Savienības valstu, kā arī Norvēģijas un Šveices, vienu no bezdarbnieka pabalsta raksturojošām pazīmēm – pabalsta saņemšanas ilgumu.

2.tabula **Bezdarbnieka pabalsta izmaksas principi citās valstīs, 2008.gads**

Valsts	Bezdarbnieka pabalsta saņemšanas ilgums
Austrija	5 - 12 mēneši
Beļģija	Bez ierobežojuma
Bulgārija	4-12 mēneši
Čehija	6 - 12 mēneši
Dānija	48 mēneši
Francija	7 - 36 mēneši
Grieķija	5 - 12 mēneši
Igaunija	6 - 12 mēneši
Īrija	13 mēneši
Itālija	7 - 10 mēneši
Kipra	5 mēneši
Latvija	4 - 9 mēneši
Lielbritānija	6 mēneši
Lietuva	6 - 11 mēneši
Luksemburga	12 - 30 mēneši
Malta	5 mēneši
Nīderlande	3 - 38 mēneši
Norvēģija	12 - 24 mēneši
Polija	6 - 18 mēneši
Portugāle	9 - 30 mēneši
Rumānija	6 - 12 mēneši
Slovākija	6 mēneši
Slovēnija	3 - 24 mēneši
Somija	17 mēneši
Spānija	4 - 24 mēneši

Šveice	13 - 17 mēneši
Ungārija	3 - 9 mēneši
Vācija	6 - 24 mēneši
Zviedrija	10 - 15 mēneši

Avots: Eiropas Komisija, MISSOC dati, 2008. CESifo, DICE

Kā redzams tabulā, Latvijai bezdarbnieka pabalsta saņemšanas periods ir viens no īsākajiem kopumā, kā arī jauno ES dalībvalstu un Baltijas valstu vidū. Ir tikai dažas valstis, kuru bezdarbnieka pabalsta saņemšanas ilgums ir 9 mēneši vai mazāk – Kipra, Lielbritānija, Malta, Slovākija, Ungārija un Latvija. Visbiežāk maksimālais periods ir vismaz vienu gadu garš. Kopumā skatoties (neņemot vērā Latvijā līdz 2011.gada 31.decembrim esošos pārejas noteikumus) tikai Ungārija piedāvā īsākus pabalsta saņemšanas periodus par Latviju – 3 līdz 9 mēneši.

Fakts, ka Latvijā bezdarbnieka pabalsta izmaksas laiks ir ievērojami zemāks kā vidējais tā izmaksas ilgums citās Eiropas Savienības valstīs, tai skaitā arī Igaunijā un Lietuvā, nozīmē to, ka bezdarbniekam ir nepieciešams īsāks laiks darba atrašanai nekā citur. Arī to, ka bezdarbnieku pārkvalifikācija norit ātrāk un efektīvāk. Lai arī cik šāds scenārijs būtu vēlams, diemžēl nākas atzīt, ka visdrīzāk, bezdarbnieka pabalsts Latvijā ir par īsu jauna darba atrašanai un rezultātā bezdarbnieks kādu laiku pirms jaunas darba vietas atrašanas paliek bez iztikas līdzekļiem.

Sociālā palīdzības sistēma Latvijā

Kā jau tas tika minēts iepriekš, pamatotas bažas izraisa tas, ka patreizējā situācijā, kad bezdarba līmenis ir sasniedzis divciparu skaitli un arvien vairāk cilvēkiem tuvojas bezdarbnieka pabalsta saņemšanas beigu termiņš, tūkstošiem cilvēku un ģimeņu paliek bez ienākumiem iztikas nodrošināšanai. Pie tam, ja par strādājošo nav veiktas sociālās iemaksas, bezdarbnieka pabalstam viņš nemaz nekvalificējas un bez iztikas līdzekļiem paliek uzreiz pēc darba zaudēšanas. Šādās situācijās valstī darbojas sociālās palīdzības sistēma.

Sociālās palīdzības mērķis ir sniegt materiālu atbalstu krīzes situācijā nonākušām trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (personām), lai apmierinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā.

(Sociālās palīdzības likums 32.pants)

Valstī ir paredzēti vairāki pabalsti šādām situācijām. Ir sekojoši sociālās palīdzības pabalstu veidi (Sociālās palīdzības likums, 35.pants):

- ✓ pabalsts garantētā minimālā ienākuma līmeņa nodrošināšanai (GMI);
- ✓ dzīvokļa pabalsts;
- ✓ vienreizējs pabalsts ārkārtas situācijā;
- ✓ citi pabalsti (ja ir apmierināts pamatots pašvaldības iedzīvotāju pieprasījums pēc pabalsta garantētā minimālā ienākuma līmeņa nodrošināšanai un dzīvokļa pabalsta).

Visi augstāk minētie pabalsti tiek izmaksāti no pašvaldības budžeta. Garantēto minimālo ienākumu līmeni un pabalsta apmēru garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai nosaka un katru gadu saistībā ar gadskārtējā valsts budžeta likuma projektu pārskata Ministru kabinets. Pārējo pabalstu izmaksa ir reglamentēta pašvaldības saistošajos noteikumos

Trūcīgā un maznodrošinātā statuss

Kā tas minēts Sociālās palīdzības likumā, valsts sociālās palīdzības atbalstu var saņemt tikai trūcīgas un maznodrošinātas ģimenes vai personas. Šie statusi ir sīkāk noteikti likumdošanā.

Trūcīgas ģimenes (personas) statusu regulē MK noteikumi Nr.214 "Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu". Šie noteikumi stājās spēkā 2009.gada 18.martā.

Saskaņā ar 2.pantu ģimene (persona) atzīstama par trūcīgu, ja tās **ienākumi uz katru ģimenes locekli pēdējo triju mēnešu laikā nepārsniedz 50 % no attiecīgā gada 1.janvārī spēkā esošās minimālās darba algas valstī** un ja:

- ✓ tai nepieder naudas līdzekļu uzkrājumi un vērtspapīri;
- ✓ tai nav parādsaistību, kā arī tā nav izsniegusi aizdevumus;
- ✓ tai nepieder īpašums, kuru var izmantot ienākumu gūšanai;
- ✓ tā nav noslēgusi uztura līgumu;
- ✓ tā neatrodas pilnā valsts vai pašvaldības apgādībā.

Piemērs:

No 2009.gada 1.janvāra minimālā darba alga valstī ir 180 lati. Tas nozīmē, ka uz katru ģimenes locekli ienākumi nedrīkst pārsniegt 90 latus. Piemēram, ģimenei, kas sastāv no diviem vecākiem un diviem bērniem, kopējie ienākumi nedrīkst pārsniegt 360 latus pirms nodokļu nomaksas.

Viens no priekšnosacījumiem trūcīgas ģimenes (personas) statusa iegūšanai ir tāds, ka tai nedrīkst būt parādsaistības. Saskaņā ar MK noteikumu Nr.214 17.pantu par parādsaistībām nav uzskatāmi „studiju un studējošo kredīti un kredīti mājokļa pielāgošanai invalīdiem, parāds par dzīvokļa īri, apsaimniekošanas izdevumiem un komunālajiem pakalpojumiem, kā arī parāds par pacienta iemaksu vai pacienta līdzmaksājumu, saņemot no valsts budžeta apmaksātos veselības aprūpes pakalpojumus”. Tas nozīmē, ka tās personas, kurām ir paņemts, piemēram, hipotekārais vai patēriņa kredīts, nevar kvalificēties šī statusa iegūšanai. Mūsdienā patērētājsabiedrībā, kur kredītsaistības ir ikdienišķa parādība un ne tikai sabiedrības turīgāko slāņu privilēģija, šāds nosacījums ir uzskatāms par visnotaļ ierobežojošu.

Ģimenes (personas) ienākumu un materiālā stāvokļa atbilstību noteikumos noteiktajam līmenim novērtē un lēmumu par ģimenes (personas) atbilstību trūcīgas ģimenes (personas) statusam pieņem tās pašvaldības sociālais dienests, kuras teritorijā ģimene (persona) deklarējusi savu dzīvesvietu.

Trūcīgas ģimenes (personas) statuss tiek piešķirts uz laiku. Ja vismaz viens no iesniedzēja pilngadīgajiem ģimenes locekļiem ir darbaspējīgs, izņemot nestrādājošas personas ar invaliditāti, trūcīgas ģimenes (personas) statusu nosaka uz trim mēnešiem.

Ja neviens no iesniedzēja pilngadīgajiem ģimenes locekļiem nav darbaspējīgs, ģimenē ir persona ar invaliditāti vai bērns, trūcīgas ģimenes (personas) statusu nosaka uz sešiem mēnešiem. Beidzoties šim noteiktajam periodam, to var noteikt atkārtoti.

Maznodrošinātas ģimenes (personas) statusu nosaka pašvaldības, parasti izdodot saistošos noteikumus, kuros ir noteikta kārtība kādā persona uzskatāma par maznodrošinātu. Tie nosaka ienākumu un materiālā stāvokļa līmeni, lai ģimeni vai personu atzītu par maznodrošinātu, kā arī kārtību, kādā šis stāvoklis ir novērtējams. Pašvaldības šos noteikumus izdot saskaņā ar likuma “Par pašvaldībām” 15.panta pirmās daļas 7.punktu, kurš kā vienu no pašvaldības autonomajām funkcijām paredz nodrošināt sociālo palīdzību maznodrošinātām ģimenēm un sociāli mazaizsargātām personām. Maznodrošinātā ienākumi un materiālais stāvoklis nedrīkst būt zemāks par to, kāds tas ir noteikts trūcīgai personai.

Dažkārt saistošajos noteikumos par sociālās palīdzības pabalstiem pašvaldības nosaka pabalstus, uz kuriem var pretendēt maznodrošinātie. Taču ne visas pašvaldības pabalstu saņemšanu paredz maznodrošinātajiem, tā vietā tie paredzēti, piemēram, trūcīgajiem vai arī ir noteikti citi kritēriji pabalsta saņemšanai. Visbiežāk sastopamie pabalsti, kuru saņemšanai privilēģijas ir cilvēkiem ar maznodrošinātā statusu, ir, piemēram, apkures un komunālo maksājumu pabalsts, pabalsts bērnu ēdināšanai u.c.

Tātad, maznodrošinātā statusam nav piesaistīts neviens konkrēts pabalsts, līdz ar to maznodrošinātās personu priekšrocības, saņemot sociālo palīdzību, katrā pašvaldībā var būt atšķirīgas – gan attiecībā uz to, kāda veida palīdzība tiek piedāvāta, gan arī attiecībā uz sniegtās palīdzības apjomiem.

Attiecībā gan uz trūcīgā, gan uz maznodrošinātā statusu, visbūtiskāk ir izcelt to, ka **statusa piešķiršana negarantē pabalsta saņemšanu**, jo nekur likumdošanā šādas garantijas netiek paredzētas un pabalstu piešķiršanas iespējas vienmēr ir pakārtotas pašvaldības budžeta iespējām. Piedevām, tā kā statusa piešķiršana tiek izvērtēta pēc virknes likumdošanā paredzētiem nosacījumiem, tad rezultātā šis process negarantē statusa iegūšanu (bankas kredīta piemērs). Tāpat jāatzīmē, ka statuss tiek piešķirts uz neilgu periodu, kura laikā patreizējās krīzes apstākļos ģimenei (personai) savu situāciju uzlabot ir maz iespēju. Trūcīgā statusam tas ir tikai 3 mēneši (ir atjaunojams), bet maznodrošinātā statuss piešķiršanas laiks ir atšķirīgs pa pašvaldībām un bieži vien saistošajos noteikumos nav noteikts.

Sagaidāms, ka sliktās ekonomiskās situācijas dēļ un cilvēku pieaugošās informētības par savām tiesībām dēļ, sociālās palīdzības sistēmai valstī tuvākajā laikā ir jābūt gatavai „uzņemt” ievērojamu daudzumu jaunu klientu. Labklājības ministrija prognozē (LM, 2009), ka 2009.gada beigās valstī trūcīgo cilvēku skaits varētu sasniegt 144,3 tūkst. cilvēkus jeb 6,4% no iedzīvotāju skaita. Savukārt 2010.gadā

atbilstību trūcīgas personas statusam varētu noteikt aptuveni 200 tūkst. cilvēku jeb 8,8% no iedzīvotāju skaita.

Pabalsts garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai

Sociālās palīdzības sistēmas ietvaros tiek piešķirti arī cita veida pabalsti, taču tā kā ziņojumā tiek apskatīts jautājums par personām, kuras paliekot bez darba, paliek arī bez iztikas līdzekļiem, GMI pabalsts ir nozīmīgākais, kurš valstī nodrošina naudas līdzekļu ienākumus salīdzinot, piemēram, ar pabalstu apkurei vai malkas iegādei.

Pabalsta apmēru garantētā minimālā ienākuma līmeņa nodrošināšanai nosaka Ministru kabinets noteikumos Nr.693 „Noteikumi par garantēto minimālo ienākumu līmeni un pabalsta apmēru garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai”. Kā redzams 3.tabulā šīs summas ir arvien paaugstinātas, 2009.gada sākumā sasniedzot 37 Ls.

3.tabula **GMI līmenis**

Laika periods	GMI līmenis, lati personai mēnesī
2003.gads	15 Ls
2004.gads	18 Ls
2005.gads	21 Ls
2006.gads	24 Ls
2007.gads	27 Ls
2008.gads	27 Ls
2009.gads	37 Ls
No 01.10.09.	40 Ls un 45 Ls

Avots: MK noteikumi Nr.693

Savukārt 2009.gada 22.septembrī valdība nolēma paaugstināt GMI līmeni un noteikt to atšķirīgu dažādām sociālām grupām - pieaugušiem cilvēkiem šis līmenis ir 40 lati mēnesī, bet bērniem - 45 lati mēnesī. Jaunie noteikumi stājas spēkā no 2009.gada 1.oktobra.

No 2009.gada 1.jūlija stājas spēkā 2009.gada 17.jūnija MK noteikumi Nr.550 „Kārtība, kādā aprēķināms, piešķirams, izmaksājams pabalsts garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai un slēdzama vienošanās par līdzdarbību”, taču pabalsta aprēķināšanas princips saglabājas iepriekšējais.

4.attēls GMI aprēķināšanas formula

$$P = GMI \times n - I, \text{ kur}$$

P – pabalsta summa;

GMI – Ministru kabineta vai pašvaldības noteiktais garantētais minimālais ienākumu līmenis;

n – ģimenes locekļu skaits;

I – ģimenes (personas) vidējie mēneša ienākumi, kas novērtēti atbilstoši normatīvajiem aktiem par ģimenes (personas) atzīšanu par trūcīgu.

Avots: MK noteikumi Nr.550

Pabalsta apmēru aprēķina kā starpību starp Ministru kabineta vai pašvaldības noteikto garantēto minimālo ienākumu līmeni katram ģimenes loceklim un trūcīgas ģimenes (personas) kopējiem ienākumiem (MK 550, 4.-5.pants). Būtiskākās izmaiņas jaunajos noteikumos attiecas uz gadījumiem, kad dažādām sociālām grupām ir noteikts atšķirīgs garantētais minimālais ienākumu līmenis. Šādās situācijās pabalsta apmēru aprēķina, ņemot vērā visus tos pabalstu lielumus, kuri attiecas uz konkrēto ģimeni (personu).

➤ **Piemērs:**

Pašvaldības X noteiktais GMI līmenis ir mazliet augstāks par MK noteikto – 40 lati un visām sociālām grupām tas ir vienāds. Ģimene, kas ir pieteikusies šim pabalstam sastāv no diviem pieaugušajiem un diviem bērniem, un tās vidējie mēneša ienākumi ir 120 lati.

$$\text{Pabalsts} = 40 \times 4 - 120 = 40 \text{ Ls}$$

Tātad, ģimenei izmaksājamais pabalsta apmērs ir 40 lati jeb 10 lati katrai personai.

Kā jau tas tika minēts, lai kvalificētos trūcīgas personas statusam, ienākumu līmenis nedrīkst pārsniegt pusi no minimālās mēnešalgas valstī, kas no 2009.gada 1.janvāra ir 180 lati. Tātad trūcīgas personas ienākumi nedrīkst būt vairāk par 90 latiem. Taču, neskatoties uz to, ka, lai saņemtu GMI pabalstu, vispirms ir jāiegūst trūcīgas personas statuss, pats pabalsts ir tikai nepilna puse no šiem 90 latiem. Šāda kārtība rada neskaidrības un idejiski nav izprotama. Nepieciešamība iegūt trūcīgā statusu, kam reāli nav piesaistīts neviens pabalsts, lai pēc tam varētu pieteikties GMI pabalstam, sociālās palīdzības sistēmas klientiem rada lieku birokrātijas slogu un neizpratni.

GMI saņēmēju skaits

Kā tas attēlots tabulā 4.tabulā kopš 2005.gada GMI pabalsta saņēmēju skaits valstī ir samazinājies par vairāk nekā pusi – no 58 195 uz 27 422. Par šiem pēdējiem gadiem trūcīgo personu skaitam tikai mazliet samazinoties, 2008.gadā GMI pabalstu saņēma tikai aptuveni piektā daļa no kopējā trūcīgo skaita. Savukārt, tajā pašā gadā GMI pabalstu saņēma 1,2% no iedzīvotāju kopskaita.

4.tabula Trūcīgo personu, GMI pabalsta saņēmēju un kopējā valsts iedzīvotāju skaita salīdzinājums

Gads	Trūcīgo personu skaits	GMI pabalsta saņēmēju skaits	Kopējais iedzīvotāju skaits
2005	127 257	58 195	2 306 434
2006	121 632	41 016	2 294 590
2007	103 022	26 793	2 281 305
2008	120 314	27 422	2 270 894

Avots: LM (Sociālo pakalpojumu pārvaldes) dati un CSP dati

Saskaņā ar Labklājības ministrijas prognozēm 2009.gada beigās GMI pabalsta saņēmēju skaits būs 57,7 tūkst. cilvēku jeb 2,5% no iedzīvotāju kopējā skaita. Savukārt 2010.gadā iespējamais GMI pabalsta saņēmēju skaits varētu sasniegt 100 tūkst. cilvēku jeb 4,4% no iedzīvotāju skaita.

GMI finansēšana

Neskatoties uz to, ka GMI līmeni nosaka valdība, pašvaldībai ir tiesības noteikt augstāku tā apmēru. Kā jau minēts, šis pabalsts pilnībā tiek finansēts no pašvaldību budžetiem.

Saskaņā ar Labklājības ministrijas datiem, 2006.gadā pašvaldības šim GMI pabalstiem izlietoja tikai 13,1% no kopējiem pašvaldību sociālajai palīdzībai izlietotajiem līdzekļiem, savukārt 2007.gadā vēl mazāk – 9,8%.

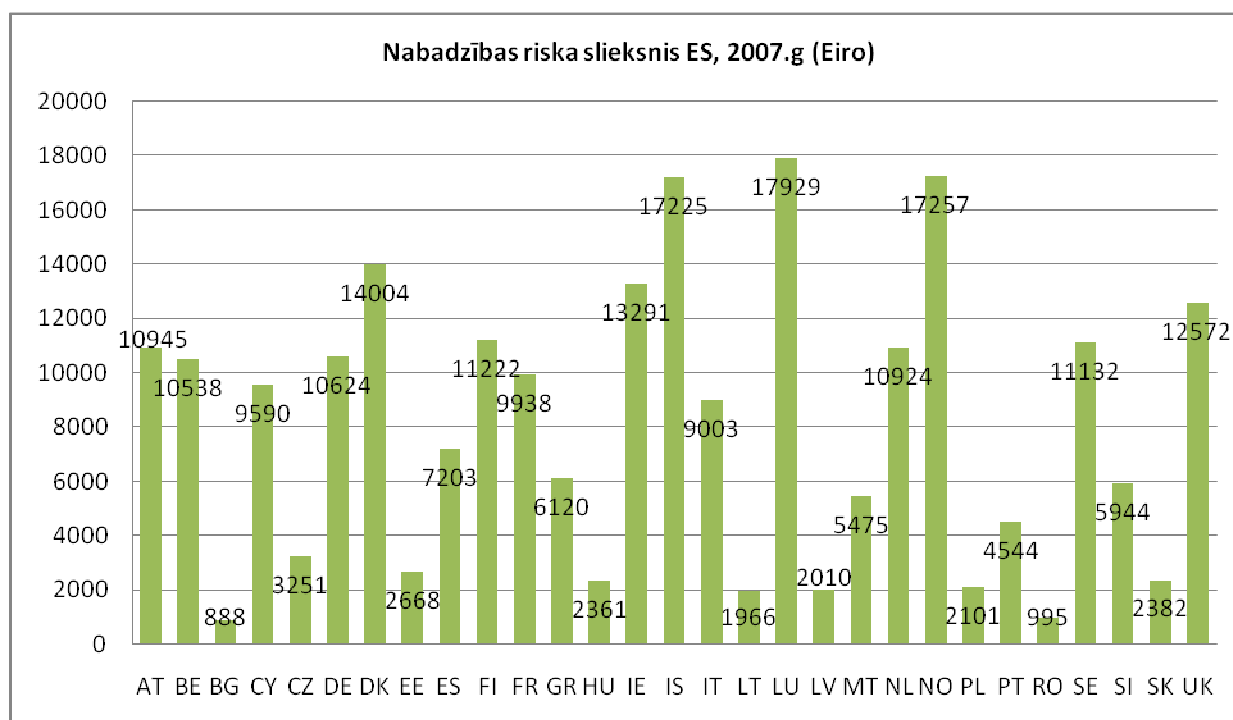
Tā kā likums neuzliek par pienākumu pašvaldībām izsniegt GMI pabalstus visiem, kuri tam kvalificējas un piesakās, pašvaldības tos izsniedz saskaņā ar savā budžetā šim mērķim paredzētajiem līdzekļiem, pārējiem atsakot. Tas savukārt nozīmē to, ka valstī neeksistē neviens pabalsts, kuri valsts var simtprocentīgi garantēt krīzē un trūkumā nonākušai personai vai ģimenei.

Ļoti pozitīvi ir vērtējama rīcība pašreizējā ekonomiskās krīzes situācijā, kad arvien pieaugot to cilvēku skaitam, kuru ienākumu līmenis ir zemāks par GMI, un pašvaldībām nespējot apmierināt šo pieprasījumu, paredzēt līdzfinansējumu no valsts pamatbudžeta. Tas ir paredzēts 50% apmērā no pašvaldības izmaksājamiem līdzekļiem GMI pabalstam. Saskaņā ar LM informāciju, šogad šim mērķim nepieciešami 1,09 milj. latu no līdzekļiem neparedzētiem gadījumiem. Laika periodam no 2010. līdz 2012.gadam nepieciešami 4,7 milj. lati no valsts pamatbudžeta līdzekļiem.

Krīzes iztikas minimuma standarti

Lai izprastu iepriekš aprakstīto pabalstu spēju nodrošināt iedzīvotāju iztiku, tos vēlams skatīt kontekstā ar valstī noteiktajiem minimāliem iztikas līmeņiem. Latvijā nav strikti noteikta konkrēta nabadzības līnija, kas kalpotu kā sliekšnis, pēc kura vadoties persona tiktu uzskatīta par nabadzīgu vai nē. Taču Eiropas Savienības līmenī, kā arī vairākās dalībvalstīs tiek izmantots viens no Lākenas indikatoriem – nabadzības riska sliekšnis jeb relatīvā nabadzības līnija. Visbiežāk kā šī nabadzības līmeņa robežšķirtne tiek izmantots rādītājs **60% no rīcībā esošo ienākumu mediānas** pārrēķinātas uz ekvivalento patērētāju. Pēdējie šie rādītāja dati ir pieejami par 2007.gadu un Latvijā šis nabadzības riska sliekšnis bija 1400 lati gadā jeb 117 lati mēnesī. 5.attēlā ir attēlots šis rādītājs arī citās ES dalībvalstīs.

5.attēls Nabadzības riska sliekšnis (60% no rīcībā esošo ienākumu mediānas) ES, 2007.g (Eiro)

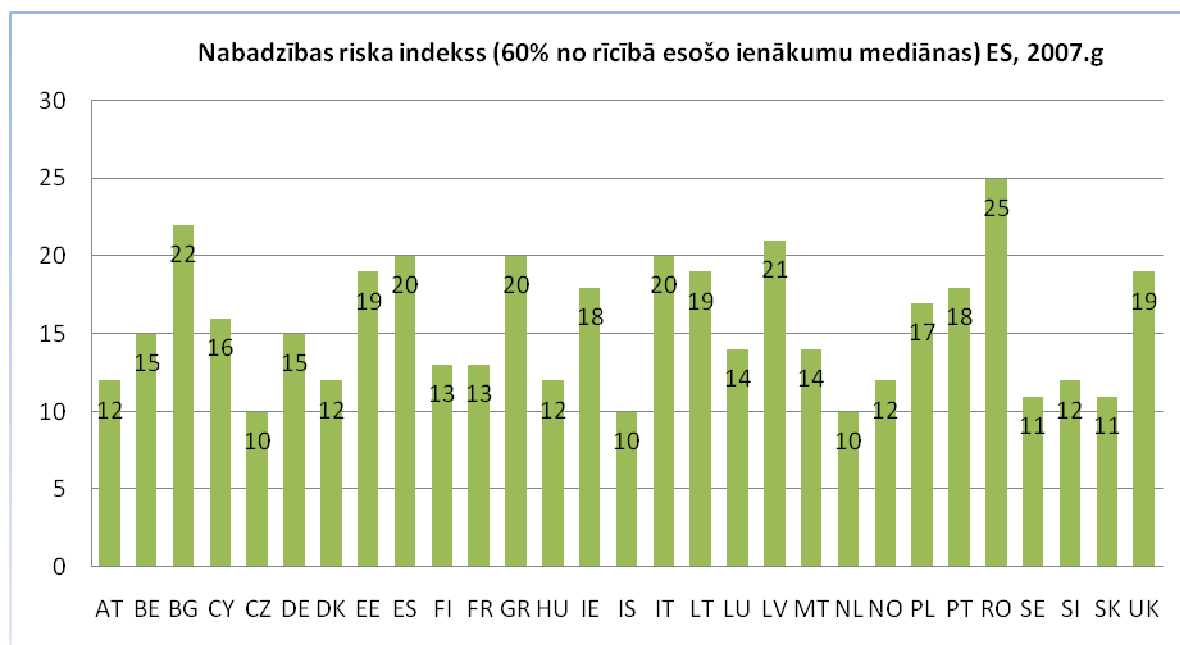

Avots: EUROSTAT, 2009

Zinot, kāds ir nabadzības riska sliekšnis, ir iespējams aprēķināt nabadzības riska indeksu - iedzīvotāju īpatsvaru, kuru iztikas līdzekļi ir zem šī nabadzības sliekšņa. Kā redzams 6.attēlā, Latvijā 2007.gadā 21% iedzīvotāju ienākumi bija zemāki par tā gada

nabadzības riska sliekšni jeb 117 latiem mēnesī. Sliktāks rādītājs Eiropas Savienības valstu vidū bija tikai Rumānijai un Bulgārijai.

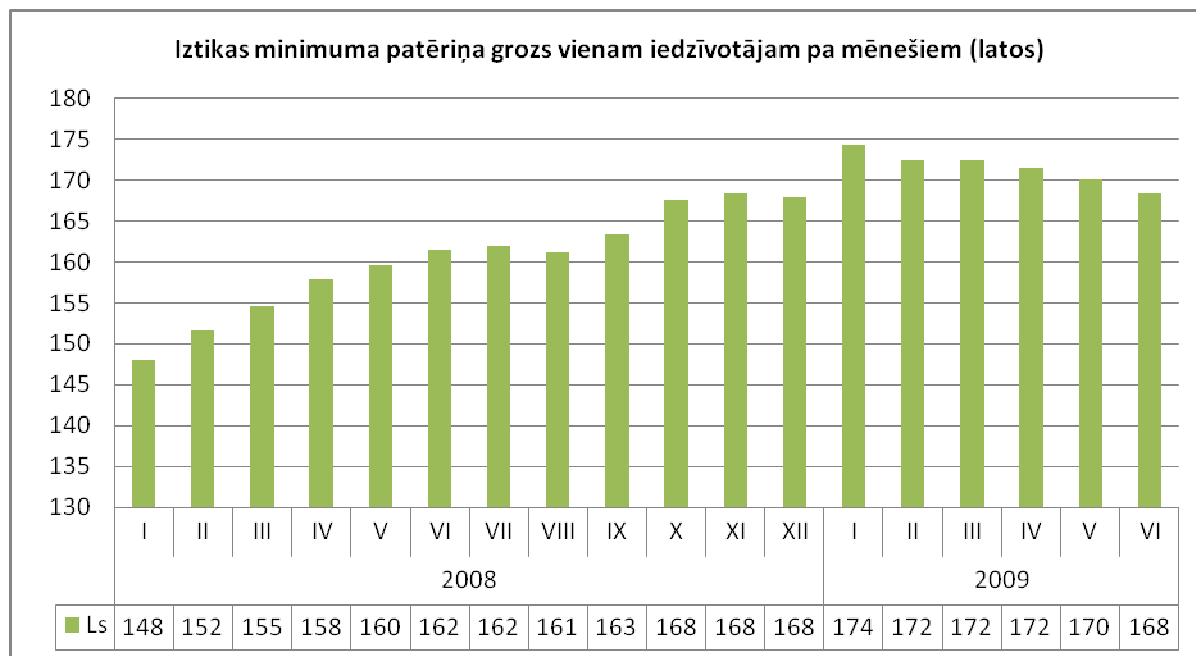
6.attēls **Nabadzības riska indekss (60% no rīcībā esošo ienākumu mediānas) ES, 2007.g**

Avots: EUROSTAT, 2009

Ir vēl divi „minimumi”, kurus var izmantot salīdzināšanai. Viens no tiem ir **iztikas minimuma patēriņa grozs**, kurš līdz 2008.gada beigām arvien pieauga, 2009.gada janvārī sasniedzot augstāko punktu – 174,41 lati vienam iedzīvotājam mēnesī. Turpmākajos mēnešos šis rādītājs samazinājās ik mēnesi, 2009.gada jūnijā tas jau bija noslīdējis līdz 168,38Ls. Jāpiebilst, ka bieži vien apšaubīts, vai šis rādītājs tiešām atspoguļo reālo situāciju, norādot uz neatbilstošām aprēķinu metodēm. Un kā jau minēts, šis rādītājs nav noteikts kā nabadzības līnija Latvijā, bet gan tikai atspoguļo dzīves dārdzību valstī.

7.attēls Iztikas minimuma patēriņa grozs vienam iedzīvotājam pa mēnešiem

Avots: CSP, 2009

Otrs šāds „minimums” ir valstī noteiktā minimālā mēnešalga, kura pēdējos gados ir arvien paaugstināta, 2009.gadā sasniedzot tās augstāko līmeni – 180 latu pirms nodokļu nomaksas. Tātad, reāli minimālā mēnešalga nenodrošina personai iztikas minimuma patēriņa grozam nepieciešamos līdzekļus, savukārt 2007.gadā tā ir aptuveni vienā līmenī ar nabadzības riska sliekšni.

5.attēls Minimālā mēnešalga

Laika periods	Valstī noteiktā minimālā mēneša darba alga, LVL
2005.gads	80 latu
2006.gads	90 latu
2007.gads	120 latu
2008.gads	160 latu
2009.gads	180 latu

Avots: CSP, 2009

Tāpat Latvijā ir jau iepriekš ziņojumā aprakstītie statusi. Valsts noteiktais **trūcīgā statuss**, kuram kvalificējas, ja ienākumi uz ģimenes locekli nepārsniedz 50 % no

spēkā esošās minimālās darba algas valstī. **Maznodrošinātā statusu** var piešķirt pašvaldība, bet tā kvalificēšanās kritēriji nedrīkst būt zemāki par nosacījumiem trūcīgā statusa iegūšanai. Trūcīgā statuss nekādus pabalstus negarantē, savukārt pašvaldības saskaņā ar saviem noteikumiem var piešķirt dažāda veida pabalstus, taču tie nekādu ienākumu līmeni negarantē. Vienīgais statuss valstī, kurš garantē ienākumu līmeni ir **GMI**. Nesasniedzot GMI noteikto līmeni, persona (ģimene) var saņemt šo starpību pabalsta veidā. Būtiski gan piebilst, ka pilnīgas garantijas tā saņemšanai tomēr nav, jo tās ir pakārtotas pašvaldību budžeta iespējām.

GMI noteiktais līmenis ļoti būtiski atšķiras no citiem Latvijā, gan ES noteiktajiem nabadzības novērtēšanas līmeņiem (6.attēls). Valstī pašreiz noteiktais GMI līmenis 37 lati sastāda 1,23 latus dienā, kas tikai nedaudz pārsniedz pasaulē izmantoto 2-dolāri-dienā rādītāju, kuru gan parasti attiecina uz attīstības valstīm Līdz ar to, var teikt, ka Latvijā valsts sniedz palīdzību tikai, lai mazinātu galēju nabadzību.

6.attēls Pārskats par minimālajiem standartiem

Gads	GMI	Trūcīgā statuss	Minim. mēneša alga	Iztikas minimums	Nabadzības riska sliekšnis	Neto vidējā mēneša darba samaksa
2007.g.	27 Ls	60 Ls	120 Ls	132,89 Ls	117 Ls	286 Ls
2008.g.	27 Ls	80 Ls	160 Ls	160,32 Ls	n/a	350 Ls
2009.g.	37 Ls	90 Ls	180 Ls	170,2 Ls (līdz aug.)	n/a	353 Ls (līdz jūnijam)

Avots: CSP un EUROSTAT, 2009

Tā kā kopš 2007.gada darba samaksa valstī ievērojami pieauga, tad sagaidāms, ka nabadzības riska sliekšnis valstī ir pieaudzis. Interesanti ir salīdzināt dažādo statusu un minimumu līmeņus ar vidējo algu valstī, kura tos pārsniedz daudzkārt.

LBAS secinājumi un ieteikumi

Sociālās palīdzības sistēmas uzdevums ir nodrošināt iedzīvotājus ar minimālām garantijām iztikas nodrošināšanai, kas dažādu iemeslu dēļ viņi to nespēj izdarīt paši. Tieši tagad krīzes laikā šai sistēmai vajadzētu demonstrēt savas spējas pildīt savu uzdevumu. Šobrīd runa jau nav vairs par pāris nelaimē nonākušiem, kuriem var palīdzēt kaimiņš, draugs, radnieks vai kāda labdarības organizācija. Vispārējas krīzes laikā šis neformālais drošības tīkls var sašaurināties (arī kaimiņš un radnieks ir atlaists no darba) un kļūt daudz noslogotāks (zupas virtuvei krīzes laikā ir ievērojami vairāk klientu) kā rezultātā ar to vairs nevar rēķināties tik lielā mērā kā iepriekš. Šādā situācijā, kāda pašlaik ir arī Latvijā, būtiska nozīme ir institucionālam sociālās drošības tīklam, kuru nodrošina valsts.

Diemžēl ziņojumā iepriekš ir apskatīti vairāki aspekti, kas pierāda to, ka Latvijā šī sistēma ir ar ļoti zemiem standartiem un palīdzības saņēmējiem nespēj nodrošināt cilvēka cienīgu iztiku. Vēl jo vairāk, iedzīvotājiem nevar būt pilnīga pašlāvība uz to, ka GMI pabalsts tiks saņemts, arī tad, ja tam pēc visiem nosacījumiem kvalificējas.

Bez tam, šis garantiju trūkums jau pierādās sociālās apdrošināšanas sistēmā, konkrētāk, apdrošināšanas pret bezdarbu sistēmā. Pirmkārt, Latvijā ir viens no īsākajiem bezdarbnieka pabalsta saņemšanas periodiem Eiropas Savienībā, īsākais Baltijas valstu vidū. Ekonomikas uzplaukuma laikā šādi laika periodi darba atrašanai un pārkvalifikācijai daudziem bija pietiekami, taču pašlaik bezdarbnieka pabalstam beidzoties, cilvēka iespējas atrast jaunu darbu ir niecīgas, rezultātā paliekot bez iztikas līdzekļiem. Otrkārt, bezdarbnieka pabalsta summas ir pārāk mazas, lai nodrošinātu cilvēka cienīgu iztiku. Var pat teikt, ka situācijā, kad bezdarbnieks ar stāžu līdz 9 gadiem piecus no deviņiem pabalsta saņemšanas mēnešiem saņem 45 latus, sociālās apdrošināšanas sistēma nepilda savu funkciju. Nodrošinātais ienākumu aizvietoējums personai ar mēnešalgu līdzvērtīgu vidējai darba samaksai valstī ir tikai ap 10%. Šādi tiek radīta sociālā spriedze valstī.

Personas, kurām šis bezdarbnieka pabalsts ir beidzies vai arī nav bijis, paliek bez ienākumiem. Izšķiroša nozīme šādā situācijā ir iedzīvotāju veidotajiem uzkrājumiem, taču, kā zināms, Latvijā šādas tradīcijas īsti nav. Rezultātā pašlaik daudziem tūkstošiem Latvijas iedzīvotāju valsts sociālā palīdzības sistēma ir vienīgais glābiņš. Tomēr nav grūti iedomāties, ka ikvienam, kura ienākumi ir bijuši valsts vidējās mēneša darba samaksas apmērā, bet tagad esot atkarīgam no valsts sociālās palīdzības pabalstiem, tā ir traģēdija, jo atšķirība ir pārāk liela.

Latvijas Brīvo arodbiedrības savienības rekomendācijas valsts politikas pilnveidošanai nodarbinātības jomā:

- 1) LBAS uzskata, ka pašlaik apdrošināšanas pret bezdarbu sistēmu Latvijā nedarbojas efektīvi un to ir iespējams optimizēt. Ekonomiskās krīzes apstākļos bezdarbnieka pabalstam būtu nepieciešams noteikt „griestus”. LBAS aicina iestrādāt likumā "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam" pārejas noteikumus, kuros noteikts, ka līdz 2011.gada 31.janvārim bezdarbnieka pabalsta maksimālais apmērs ir 350 latī (vidējā neto darba samaksa valstī, marts/2009, CSP). Uzlabojoties ekonomiskai situācijai valstī, maksimālais pabalsta apmērs būtu jāsauglabā, taču tas būtu jāpaaugstina.
- 2) Bezdarbnieka pabalsta maksimālā apmēra noteikšanas rezultātā iegūtos līdzekļus, ir jāizmanto, lai optimizētu apdrošināšanas pret bezdarbu sistēmu. LBAS uzskata, ka laika periodā līdz 2011.gada 31.janvārim šie līdzekļi jānovirza, lai paaugstinātu konstanto summu 45 latī, kuru pabalsta pēdējos mēnešos pašlaik saņem bezdarbnieki ar stāžu no 1 līdz 19 gadiem. Pēc likuma "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam" pārejas noteikumu beigām (no 2012.gada) šie līdzekļi būtu jānovirza bezdarbnieka pabalsta izmaksas laika pagarināšanai jauniešiem (bezdarbniekiem ar zemāko darba stāžu), jo saskaņā ar CSP un EUROSTAT datiem šo cilvēku vidū bezdarba līmenis ir divas reizes augstāks nekā kopējais bezdarba līmenis valstī. Šādi rīkojoties valsts izvairīsies no situācijas, kad iedzīvotāji, bezdarbnieki ar darba stāžu līdz 9 gadiem, nespējot 4 mēnešu laikā atrast darbu, paliek bez iztikas līdzekļiem. Mainoties nodarbinātības tendencēm valstī, tai ir jāpielāgo arī valsts sociālās apdrošināšanas bezdarba gadījumam principi.
- 3) LBAS atbalsta likuma "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam" pārejas noteikumu (spēkā līdz 2011.gada 31.janvārim) pamatideju – ekonomiskās krīzes apstākļos izsniegt pabalstus mazākā apmērā, taču garantējot garāku bezdarbnieka pabalsta izmaksas periodu. Likuma grozījumu rezultātā bezdarbniekiem ar darba stāžu līdz 9 gadiem no pabalsta saņemšanas 5.līdz 9.mēnesim un bezdarbniekiem ar darba stāžu no 10 līdz 19 gadiem no pabalsta saņemšanas 8.līdz 9.mēnesim tiek izmaksāti 45 latī. LBAS uzskata, ka tik zema pabalsta summa nav pieļaujama, jo ar 1,50 Ls dienā nav iespējams nodrošināt nedz sev, nedz savai ģimenei cilvēka cienīgus dzīves apstākļus. Bezdarbnieka pabalsta izmaksas laika pagarināšana līdz 9 mēnešiem (kas joprojām ir viens no īsākajiem bezdarbnieka pabalsta izmaksas termiņiem ES), nav attaisnojama, ja pats pabalsta apmērs tiek paredzēts tik zemā apmērā.
- 4) LBAS atbalsta Labklājības ministrijas Krīzes Nodarbinātības programmu, taču uzskata, ka ir jāpanāk elastīgākas iespējas mainīt un pielāgot pašreizējai krīzes

situācijai ES struktūrfondu finansētās programmas mērķus un uzdevumus, īpaši attiecībā uz nodarbinātības jomu. LBAS uzskata, ka ir jārod iespējas mazināt administratīvos šķēršļus, pēc iespējas novirzot tik nozīmīgu finanšu instrumentu kā ES struktūrfondi krīzes seku mazināšanai.

- 5) LBAS uzskata, ka nav pieļaujama pēdējo gadu tendences turpināšana arvien samazinot bezdarbnieka pabalsta izmaksas ilgumu. Latvijai jau tagad tas ir viens no pašiem īsākajiem Eiropas Savienības valstu vidū. LBAS uzskata, ka lai saglabātu šādus pabalsta izmaksas periodus, vēl vairāk ir jāveicina darbinieku pārkvalifikācijas un apmācību iespējas, kā arī jārada labvēlīga augsne darbinieku iekšējās mobilitātes veicināšanai valsts teritorijas ietvaros. Izšķiroša nozīme ir darba tirgus tendenču prognozēšanai, lai tam pakārtotu bezdarbnieku pārkvalifikāciju un apmācību. Saglabājot patreizējos pabalsta izmaksas periodus un sagaidot no strādājošā ātri (4 līdz 9 mēnešu laikā) spēt iekārtoties jaunā darba vietā, ilgtermiņā nozīmē arī mūžizglītības sistēmas attīstīšanu Latvijā.

Latvijas Brīvo arodbiedrības savienības rekomendācijas valsts politikas pilnveidošanai sociālās drošības jomā:

Tuvākajā laikā

- 6) LBAS uzskata, ka valstij ir jāgarantē, lai ikvienam iedzīvotājam, kas kvalificējas GMI saņemšana, būtu iespēja to saņemt. Tas nedrīkst būt atkarīgs no pašvaldības budžeta iespējām. Sociālās palīdzības sistēmas uzdevums ir sniegt palīdzību visiem, kam tas pienākas.
- 7) LBAS atbalsta valdības iniciatīvu paaugstināt GMI līmeni no 37 latiem uz 40 latiem (45 latiem bērniem), taču uzskata, ka šis līmenis ir pēc iespējas vēl jāpaaugstina, jo pašlaik tas nodrošina cilvēku ar iztikas līdzekļiem tikai nedaudz pārsniedzot 2-dolāri-dienā atzīmi. Šāds lielums ir attiecināms uz attīstības valstīm nevis uz Eiropas Savienības dalībvalsti.
- 8) Tā kā pašlaik GMI līmenis ir zemāks par trūcīgā statusa kritērijiem, tad ir jārod iespēja cilvēkiem pieteikties GMI bez trūcīgā statusa iegūšanas. Nabadzības riskam pakļautajiem cilvēkiem tas ir administratīvais slogs, kas var būt gan par sarežģītu, gan par dārgu, gan atraut no nozīmīgāku darbu veikšanas.
- 9) Neskatoties uz to, ka maznodrošināto jautājums ir pašvaldību kompetence, tomēr jāizveido kopējs ietvars maznodrošinātas personas statusa saņemšanai un jānosaka ar to saistītās pabalstu kategorijas, piemēram, radot vienādus

pabalstu nosaukumus. Sakārtotākas sistēmas rezultātā būs mazāk neskaidrību, pārpratumu un labākas iespējas salīdzināšanai.

- 10) LBAS uzskata, ka nosacījums, ka trūcīgai personai nevar būt kredītsaistības bankā ir ierobežojošs un jāatceļ. Tā kā dažādās kredītu izsniedzējinstādes netika pietiekami kontrolētas, kredīti tika izsniegti visiem, kas to vēlējās, līdz ar to, nav pieļaujams, ka pašlaik saņemot valsts sociālo palīdzību tas tiek iekļauts kā ierobežojošs kritērijs.
- 11) Saprotot, ka krīzē nonākušiem cilvēkiem var palīdzēt ne tikai valsts, bet arī visa sabiedrība kopumā, LBAS aicina valsti veicināt, lai sociālā drošības tīkla veidošanā un stiprināšanā iesaistītos arvien vairāk nevalstiskā sektora pārstāvjiem (baznīca, Sarkanais Krusts, zupas virtuves utt. Šajā sakarā LBAS aicina izvērtēt sabiedriska labuma organizācijas piešķiršanas kritērijus.

Mazliet tālākā perspektīvā

- 12) LBAS uzskata, ka ir jāvienkāršo sociālās palīdzības sistēma, samazinot dažādo statusu skaitu. Valstij būtu jāpatur tikai viens no statusiem – trūcīgas personas (ģimenes) statuss. Tas būtu jānosaka arī kā garantētais minimālais ienākuma līmenis, kuru nesasniedzot tiek piešķirts pabalsts. Pašvaldības sava budžeta iespēju ietvaros var noteikt augstāku tā līmeni un piešķirt arī dažādus papildus pabalstus.
- 13) Trūcīgas personas ienākumiem būtu jābūt saistītiem ar vai nu ar Latvijā aprēķināto iztikas minimumu (vēlams izmantojot jaunu tā aprēķināšanas metodiku) vai Eiropas Savienībā izmantoto nabadzības riska sliekšni (60% no rīcībā esošo ienākumu mediānas uz ekvivalento patērētāju).

Santa Ozoliņa
Septembris, 2009